

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Prieto behoudt De Kroon het onderscheid tussen index en signaal. Een index is een feit dat een ander feit impliceert of naar een ander feit verwijst. Rook is een index van vuur, koorts van infectie. Een signaal veronderstelt een verzender en een ontvanger. Het is een intentionele boodschap met als oogmerk iets te representeren, aan te kondigen, of te waarschuwen en zo verder. Een depressief symptoom kan dus begrepen worden als een index van neurobiologische anomalieën of als een signaal van psychologische processen met een intentioneel karakter. Vervolgens past de auteur zijn inzichten opnieuw toe op een geval van hysterie.

De Kroon kiest ervoor om de structuur van het neurotische symptoom toe te lichten: het belang van de verschuiving van de betekenis over de betekenaars, de rol van de metonymie en de metafoer en de relatie van het verlangende subject tot het symptoom. De lezer wordt in deze context gewaarschuwd voor het gevaar van de hedendaagse protocollaire symptoombestrijding. De desubjectivering van het symptoom staat, aldus De Kroon, in functie van een streven naar een volmaakte doch illusoire harmonie tussen subject en wereld. Ondertussen stijgt het onbehagen bij de consument: de vraag naar oplossingen wordt steeds indringender en desperater.

De latere ontwikkelingen in het denken van Lacan over het symptoom (‹sinthome›) worden zeer beknopt besproken. Dit houdt het risico in dat de lezer die niet vertrouwd is met het lacaniaanse denkkader er weinig van zal snappen (wat geen probleem is als het aanstekelijk werkt) en de lezer die er wel mee vertrouwd is, weinig bijleert. Verwijzingen naar inleidende werken over het denken van Lacan waren zinvol geweest. De bespreking van de schizofrenie is vooral gericht op ingewijden in de psychoanalyse. Een coherente bespreking van de psychose-theorie van Lacan ontbreekt. Het concept ›verwerping van de Naam-van-de-Vader‹ wordt aangewend zonder veel introductie of toelichting. Vooral interessant vond ik

de bespreking van passages uit het werk van James Joyce die volgens Lacan via zijn schrijven een stabilisatie heeft gevonden van een onderliggende psychotische problematiek. De bespreking van fragmenten uit eigen therapiesessies met een psychotische man getuigt van veel respect voor het anders zijn van de psychotische patiënt en geeft tegelijk blijk van een moeilijk, maar volgehouden zoeken naar een ontmoeting. Ik heb het wat moeilijker met de zeer kritische, negatieve toon waarmee de auteur spreekt over genetische en neurobiologische onderzoeksbevindingen aangaande de psychose en over hulpverleners die zich daarop baseren in hun therapeutisch handelen. Uitgaan van een neurobiologisch vertrekpunt brengt niet noodzakelijkerwijs met zich mee dat men niet naar de psychotische mens luistert. Dat het psychoanalytische denkkader in dit luisteren en in de ruimere behandeling van de psychose verrijkend kan zijn, daarin geef ik de auteur zeker gelijk. Maar een integratieve, niet polariserende stijl van denken vind ik zelf zinnvoller en constructiever.

Over Žižek, het reële en zijn onbehagen

Bespreking van

.....
SLAVOJ ŽIŽEK (2005). *Welkom in de woestijn van de werkelijkheid*. Amsterdam: SUN. ISBN 90 5352 930 6, 172 pp., € 18,50

SARAH KAY (2003). *Žižek. A Critical Introduction*. Cambridge UK: Polity Press. ISBN 0 7456 2208 9, 195 pp., £ 15,99

.....
SOLANGE LEIBOVICI

.....
De Sloveense filosoof en psychoanalyticus Slavoj Žižek (1949) wordt met recht een van de meest spraakmakende denkers van deze tijd genoemd. Zoals Lacan Freud nieuw leven wist in te blazen, zo wist hij de theo-

rieën van Lacan weer in de belangstelling te brengen toen in de jaren negentig van de vorige eeuw het poststructuralisme het structuralisme opvolgde, en het zoeken naar onbewuste structuren vervangen werd door de deconstructie van verborgen mechanismen in alle verschijningsvormen van de cultuur. Žižek deed dat enerzijds door Lacan te interpreteren aan de hand van de populaire cultuur, en anderzijds door Lacans theorieën te gebruiken in zijn analyses van filosofische, politieke, ideologische en ethische kwesties. Hij verrijkte daardoor de lacaniaanse psychoanalyse met een visie op de samenleving die bij Lacan impliciet was gebleven. Toch zijn er grote verschillen tussen beide denkers, en zijn Žižeks ideeën over cultuur niet dezelfde als die van Lacan. Voor Lacan is cultuur positief en veroorzaakt deze vormen van genot en catharsis in wat hij sublimatie noemt. Bij Žižek daarentegen is de cultuur bevolkt met fantasmatische objecten die angst en weerzin inboezemen.

In tegenstelling tot Lacan, die relatief weinig geschreven heeft, schreef Žižek tientallen boeken en artikelen, en heeft hij over de hele wereld colleges en lezingen gegeven. Hij was in analyse bij Jacques-Alain Miller, Lacans schoonzoon en dominante bewaarder van de erven. Hij doceert aan prestigieuze universiteiten in Europa en de Verenigde Staten en hij is de stichter van de *Society for Theoretical Psychoanalysis* in zijn geboorteplaats Ljubljana. Zijn oeuvre wordt omschreven als ‘characteristically mischievous, impertinent, outrageous, exuberant, vehement, unexpected and profound by turns’ (Belsey 2005, p. 53).

Een belangrijk deel van Žižeks werk is een reflectie over ‘het reële’, een term die hij van Lacan overnam en tot een van zijn basisconcepten heeft gemaakt. Het lacaniaanse ‘reële’ heeft niets te maken met realiteit of werkelijkheid, maar maakt deel uit van de drie-eenheid *réel*, *symbolique* en *imaginaire*. Het reële is dat wat buiten de taal ligt en dus niet gesymboliseerd kan worden, ‘het onmogelijke’: het is onmogelijk het

reële te verbeelden of in de symbolische orde te integreren, het kan nooit bereikt of begrepen worden. Het reële, schrijft Lacan, is dat wat niet afhankelijk is van de voorstelling die ik mij ervan maak. Het manifesteert zich slechts in reeksen effecten, en dit gebeurt altijd op een vervormde, verwrongen manier. Bij Lacan blijft dit echter een abstract en moeilijk te doorgronden concept, waarvan de grenzen met andere concepten als *objet a* en *het Ding* niet altijd duidelijk zijn.

Door dergelijke begrippen op actuele historische gebeurtenissen toe te passen, geeft Žižek niet alleen een nieuwe dimensie aan het lacaniaanse begrippenkader maar brengt hij ze ook tot leven. Het reële staat niet los van historiciteit, het produceert juist geschiedenis, omdat de geschiedenis een onophoudelijke maar vergeefse poging is om door te dringen tot die onkenbare traumatische kern. Ideologieën ziet Žižek als manieren om het reële van een organiserende structuur te voorzien. De aanslag op de Twin Towers inspireerde Žižek tot het schrijven van *Welcome to the desert of the real — Five essays on September 11 and related dates*. Deze aanslag was voor hem het afsluitende hoogtepunt van de ‘passie voor het reële’ die de twintigste eeuw kenmerkt: de eindeloze herhaling van de beelden van de zich in de torens borende vliegtuigen hebben een verslavende werking en veroorzaken bij de kijker een ongemakkelijke bevrediging die dicht ligt bij wat Lacan *jouissance* heeft genoemd. Het feit dat films waarin scènes voorkwamen die leken op de ineenstorting van het WTC in de maanden na 11 september niet werden uitgebracht, ziet Žižek als een verdringing van de fantasmatische achtergrond die achter deze *jouissance* schuilt en op vormen van imaginaire herhaling berust. In de aanslag van 11 september wordt de televisiekijker hardhandig geconfronteerd met het reële, dat traumatisch en excessief is, en daardoor niet met zijn werkelijkheid geïntegreerd kan worden. Hij wordt dan gedwongen het als een eerder beleefde nachtmerrie of een hor-

rorfilm te ervaren. We kunnen nog zo vaak naar de beelden kijken, deze laten zich niet vangen en blijven hun onheimlijke impact behouden. Bij Žižek is het reële synoniem aan *objet a*: dat wat niet bestaat maar niettegenstaande invloed uitoefent op de psyche. *Welcome to the desert of the real!*, dat naast *Schuins beziend* (Boom 1996) een aardige introductie op het werk van Žižek geeft, kwam in 2005 uit in Nederlandse vertaling. Helaas is deze vertaling ver onder de maat. De titel *Welkom in de woestijn van de werkelijkheid* toont al meteen aan dat de vertaalster weinig afweet van de lacaniaans-Žižekiaanse terminologie, laat staan dat ze die begrijpt. Onder het reële kan veel verborgen zijn, maar zeker niet de werkelijkheid.

Žižek — A critical introduction van Sarah Kay was een van de eerste academische introducties op het werk van deze revolutionaire en veelzijdige denker. Als uitgangspunt neemt Sarah Kay het reële, en zij geeft eerst een heldere introductie over *hoe* je Žižek moet lezen. Žižek benadert zijn onderwerp vaak via zijwegen, hij geeft tal van voorbeelden die op het eerste gezicht niets met het thema en met elkaar te maken lijken te hebben, en zijn theatrale, flamboyante stijl maakt het soms moeilijk om hem te volgen. Je kunt Žižek ook niet reduceren tot een aantal ideeën, hoe complex ook. Zijn werk kenmerkt zich door een zekere <onleesbaarheid>, een niet te assimileren kern, alsof het uitgehold is door het onkenbare van het reële. Daarnaast is Žižek ook de meester van de grap en de *practical joke*; hem lezen is voor de een een uiterst verijnd genot, voor de ander een bron van voortdurende ergernis. Kay heeft gekozen voor een traditionele benadering, waarbij per hoofdstuk een bepaald aspect van Žižeks werk onder de loep wordt genomen. Zij schrijft de complexiteit van zijn denken hiermee geen recht aan te doen, maar als kennismaking is haar boek zeker geslaagd. Zij geeft aandacht aan het reële, aan Žižeks ingewikkelde verhouding met Lacan en Hegel, aan cultuur en kunst, en aan de problematiek van gender en seksuele verschillen. In het voorlaatste hoofd-

stuk concentreert zij zich op Žižeks visie op de menselijke natuur bezien via filosofie, theologie en psychoanalyse, en het laatste hoofdstuk is gewijd aan Žižeks belangrijkste preoccupatie: de politiek. Kay merkt hierbij op dat we Žižeks politieke werken niet moeten lezen als een vorm van symbolische activiteit, bedoeld om de wereld beter en mooier te maken, maar als een manier om ons met het reële in contact te brengen. Zij noemt dat een *political act*, maar het is in de eerste plaats een waarlijk psychoanalytisch streven.

Kays boek biedt een degelijke introductie, maar zij wil al te graag de nadruk leggen op de optimistische, morele kant van Žižeks werk, terwijl zijn aantrekkingskracht voor velen te wijten is aan zijn soms wrede ironie en zijn feilloos lucide blik op het individu en de samenleving. Uiteindelijk is elk boek over Žižek tevens een interpretatie van diens werk, en die donkere kant zou net zo goed het uitgangspunt voor een heel andere, wellicht meer prikkelende introductie kunnen zijn.

Literatuur

BELSEY, C. (2005). *Culture and the real*.

Abingdon: Routledge.

BUTLER, R. (2005). *Slavoj Žižek — Live theory*.

New York/Londen: Continuum.

Een vorm van erkenning

Bespreking van

.....
JEAN-MICHEL RABATÉ (2003). *The Cambridge Companion to Lacan*.
Cambridge: Cambridge University Press.
ISBN 0 521 0203 6, 310 pp., £15,95
.....

ANTOINE MOOIJ
.....

Lacan dringt langzaam maar zeker door in het Engelse taalgebied. Dat blijkt uit de verschijning van een aan Lacan gewijd deel uit de reeks *The Cambridge Companions*. De